

BÁNÓ ATTILA

**CSALÁDBAN
A NEMZET**

BÁNÓ ATTILA

CSALÁDBAN A NEMZET

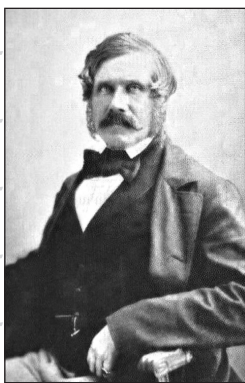
A tapolylucskai
és kükemezei Bánók
nyolc évszázada

ATHENAEUM

Copyright © Bánó Attila, 2016

Minden jog fenntartva.

JOHN PAGET, A MAGYARRÁ VÁLT ANGOL NEMES

„Magyarország boldogulásának ügyét őszintén a szívemen viselem, s úgy gondolom, nagyban előmozdítaná ezt, ha Nyugat-Európában, és különösen Angliában többet tudnának róla. S bár természetesen szeretném olvasóimban is felkelteni az érdeklődést Magyarország iránt, melyet magam is érzek, mégsem tartanám helyes vagy bölcs dolognak, ha elkendőznék vagy eltitkolnék bármely hibát, amelyre az országban, intézményeiben vagy lakóiban letem.” E sorokat John Paget, egy régi

angol famíliából származó mezőgazdász, író és utazó írta *Hungary and Transylvania* című, először 1839-ben (angol nyelven) megjelent művében.

Miért kerül Paget egy Bánókról szóló könyvbe? Nos, mindössze azért, mert 1849 januárjában egy – korábban már említett – erdélyi katonai akció rövid időre közel hozta egymáshoz John Pagetet és Bánó Miklóst. Mindketten tagjai voltak annak a felmentőcsapatnak, amely a románok által megtámadott és kegyetlenül feldúlt Nagyenyed szerencsétlen lakóinak védelmére sietett. Erről az eseményről mindketten írtak, de mielőtt kitérnénk erre, ejtsünk néhány szót a derék angolról, mivel őszinte barátja volt hazánknak és általában a magyaroknak.

Paget művéről Kovács Sándor főszerkesztő, az erdélyi unitáriusok *Keresztény Magvető* című folyóiratában írta 2008-ban (*Kétszáz éve született*

John Paget, Erdély magyar honpolgára): „nem szokványos útleírás, hanem alapos társadalmi, politikai, vallási, gazdasági szempontú ismertetése az országnak. Paget nemzetünknek óriási szolgálatot tett azzal, hogy közel kilencszáz oldalon keresztül bemutatta a reformkori Magyarországot, hibáival és erényeivel együtt”.

Ugyancsak a *Keresztény Magvető*ben jelent meg száztizenöt évvel korábban (1893) Kovács Jánostól, *Paget János Esq. életrajza* címmel egy tanulmány, amely többek között megállapította:

„Pagetnek a figyelme a legérdekesebb tárgytól kezdve a legcsekélyebbnek látszóig – mindenre kiterjedett. Felemlíti az angol nyelv és irodalom elterjedését Magyarországon. Ír a gyönyörű tájképekről. Széchenyit – a nagy reformert – s az angol alkotmány s intézmények kedvelőjét nagyon érdekesen mutatja be a külföld előtt, úgy szintén a magyar vendégszeretetet, tudományos társulatokat, nevelő intézeteket; összehasonlítja az »Aranybullát« az angol »Magna Chartával«, alkotmányunkat a más nemzetek alkotmányával, a magyar szabadság szeretetét az angol nemzetével. Ír a protestantismusról, bányászatról, földművelésről, szőlőtermelésről, s különösen a tokaji borról, fürdőkről, ásványos vizekről, országgyűlésről, családi életről, népviseletről és szokásokról stb.”

John Paget az angliai Loughborough-ban született 1808-ban. Orvosi tanulmányait az edinburghi egyetemen fejezte be, de végzettsége szerinti mesterségét soha nem gyakorolta. 1831-ben szerezte diplomáját, amelyhez a szívbetegségekről írt disszertációt. Készített egy értekezést a koleráról is, de érdeklődése csakhamar más irányba fordult. Francia- és németországi tanulmányútjait követően 1835-ben Rómába ment, ahol megismerkedett Wesselényi Polixénával, a „nagy” báró Wesselényi Miklós unokahúgával. A hölgy ez idő tájt báró Bánffy László felesége volt, de házassága válságba került, éppen azért utazgatott Nyugat-Európában, hogy távol lehessen férjétől. Paget beleszeretett a

műveltsége miatt is vonzó hölgybe, aki a jelek szerint nem utasította el a közeledését.

Polixéna a következő évben elvált férjétől, majd 1837-ben (más feltevések szerint még 1836 végén) házasságot kötött a hét évvel fiatalabb Pagettel. Aranyosgyéresen telepedtek le, ahol a férj egy angol stílusú kastélyt építtetett. Paget érdeklődése 1835-ben éppen Wesselényi Polixéna miatt fordult Magyarország felé (ez útirajzához írt ajánlásából is kiderül). Az ekkor huszonhét éves Paget júniusban lépte át a magyar határt, és ezután keresztül-kasul beutazta az országot. Barátságot kötött báró Wesselényi Miklóssal, gróf Széchenyi Istvánnal, gróf Batthyány Lajossal és a reformkori Magyarország más kiválóságaival. Útirajza arról tanúskodik, hogy figyelmét semmi nem kerülte el.

Haraszi Sándor és Pethő Tibor aprócska könyve, az *Útikalandók a régi Magyarországon* (Budapest, 1963) Pagetra vonatkozó fejezetében (*Egy angol felfedezi Magyarországot*) olvashatók az angol utazó magyarra fordított és szerkesztett útirajzának alábbi részletei:

„Az olvasó bizonyára jót nevetne – mint ahogyan én is megmosolyogtam –, ha most elmondanám, akár csak a felét is ama bolondos történeteknek, amelyeket a jó bécsiek kitaláltak Magyarországról. Arról az országról, amelybe mi most készültünk belépni. Nincsenek utak! Nincsenek vendégfogadók! Nincs rendőrség! A mezőn kell aludnunk, és csak azzal táplálkozhatunk, amit útközben találunk. Állandóan készen kell lennünk életünk megvédelmezésére. [...] De hogy az olvasó lelkét megnyugtassuk, hadd tegyem hozzá rögtön, semmi olyasmi nem történt, ami miatt kézbe kellett volna venni puskánkat, legfeljebb egy-egy nyúl futott keresztül az úton, és egész utazásunkat azzal a szilárd meggyőződéssel fejeztük be, hogy utazni Magyarországon éppen olyan biztonságos, mint Angliában.

[...] Gyakran az az érzésem támadt, hogy a mumusnak, amellyel a bécsi anya gyermekét ijesztgeti, magyar mumusnak kell lennie, mert semmi mással nem magyarázhatom azt a szinte velük született, teljesen képtelen félelmet, amellyel a közeli szomszédokról beszélnek. Igaz, a magyarok

néha szabadságot, alkotmányos jogokat és más ilyen szörnyű dolgokat emlegetnek, amelyek iránt jól nevelt bécsi fülnek süketnek kell maradnia. Rettenetes nép! Mennyire elégedett lenne az öreg császár, a jó Franzl [Ferenc magyar, cseh és német király, II. Ferenc néven német-római császár – B. A.] veletek! Amikor egy egyetemi tanár arról igyekezett meggyőzni a császárt, hogy meg kell szüntetni a sajtó cenzúráját, mert a rendszabály, mint mondotta, akadályozza a nép alkotó képességének kifejtését, az uralkodó így válaszolt: »Nincs szükségem művelt alattvalókra – jó alattvalókat akarok.« Ami e megjegyzés első részét illeti, nem volt még ember, akinek több oka lett volna az elégedettségre, mint Ausztria volt császáranak, mert nincs kevésbé értelemellenes, csak az evéssel és az ivással törődő, a tánc és zene iránti rajongással eltelt nép, mint a jó bécsiek.”

Paget másutt ezt jegyezte jegyezte fel:

„A magyarokat általában lustasággal vádolják, és ha ez annyit jelent, hogy nincs meg bennük az angolok öncélú munkaszeretete, akkor azt hiszem, a vád helytálló. A magyar ember sohasem mozog szükségtelenül, és sohasem jár gyalog, ha lovon járhat. De még a lovaglást is fárasztónak véli, ezért általában négy lovat fog kocsija elé, és ilyen módon látogat el a szomszédos faluba vagy a heti piacra. A magyar ember könnyen elke-

seredik és kiábrándul, ha valamilyen vállalkozása nem sikerül mindjárt az első kísérletre.

A magyarok szenvedélyesen szeretik hazájukat, és teljesen egységesek abban a meggyőződésben, hogy a világ egyik népe sem olyan boldog és egyik országa sem oly virágzó, mint az övék. A svájciak nem ragaszkodnak úgy hegyeikhez, mint a magyarok a maguk síkságához.”

E megállapításokból sok magyar ma is ráismerhet önmagára, bár kétségtelen, hogy az úgynevezett modern idők itt-ott módosítanak a hajdani képen. Igen találó Pagetnek a borozgató magyarokkal kapcsolatos észrevétele is:

„Borban az igazság. E közmondást talán semmi sem példázza jobban, mint a magyarok életmódja. Bizonyos mennyiségű bor elfogyasztása után ellenállhatatlan kényszer fogja el őket, hogy megsirassák hazájuk nyomorúságos sorsát. Urak és parasztok egyaránt arra a képzeletbeli aranykorra emlékeznek, amikor Corvin Mátyás uralkodása idején Magyarországot tisztelték külföldön és a népet védelmezték otthon. Anya sem sírhat keserűbben gyermekének elvesztésén, mint egy borral locsolt

magyar, Hunnia tűnt dicsősége felett.”

Paget Szolnokon is felfedezte a magyar ember egyik sajátos megnyilvánulását, amit így örökített meg:

„A városháza előtt, ahol friss fogatokra vártunk, a szolgabíró üdvözölt bennünket. Beszélgetés közben megdicsértük szülőhazájának gazdagságát és szépségét, és kifejeztük csodálatunkat s tiszteletünket az ország népe és intézményei iránt. Soha nem találkoztam ember-

rel, aki hálásabb lett volna e rokonszenynyilvánítás iránt, mint ez a magyar. Azonnal intézkedett, kocsinkat megrakta a legszebb virágokkal, gyümölcsökkel, dinnyékkel a saját kertjéből, nem is beszélve a nagy, szolnoki kenyérről, amely szerinte a legjobb Magyarországon. Mondanom sem kell, egészen meghatott ez az őszinte kedvesség és az igaz érdeklődés, amelyet utunk iránt tanúsított ez a jó ember.”

Paget Erdély történelme iránti rajongása egészen rendkívüli, bár érthető és jogos. Kovács Sándor 2008-as tanulmányában figyelemre méltó gondolatokat idézett tőle Erdély múltjáról és akkori jelenéről:

„Milyen különös ország ez az Erdély! Az olvasó talán még a nevét sem hallotta idáig, holott néhány száz évvel ezelőtt szoros szövetség fűzte Angliához. Amikor nálunk még nem is álmodtak vallásszabadságról, évenkénti parlamenti ülésekről, képviselői fizetésről és választható előjárókról, Erdélynek már egy ünnepélyes chartában biztosította mindezt fejedelme és az osztrák császár. Ez az ország az európai civilizáció legszélén helyezkedik el, de olyan intézményekkel és jogrendszerrel rendelkezik, amilyenekre még a legfejlettebb népeket sem ítélték mind ez idáig elég érettnak uralkodóik.”

John Paget (Paget János) magyarrá válása egyre nyilvánvalóbbá vált. Erdélyhez fűződő szeretete és ragaszkodása 1848-ban már olyan erős volt, hogy októbertől még harci cselekményekben is részt vett, természetesen magyar bajtársai oldalán. Kovács Sándor szerint „1849. február 1-jétől a világosi fegyverletételig Kolozsvár védelmében több alkalommal is őrszolgálatot teljesített”, de ekkor már nem harcolt fegyveres alakulatban. Előtte viszont, 1849 januárjában részt vállalt a védtelen Nagyenyedet megtámadó és kegyetlenül pusztító román felkelősereg üldözésében. Erről az eseményről a mindmáig csupán hiányosan közölt Naplójában is beszámolt. A szabadságharc alatt vezetett, majd az angliai bujdosás idején szerkesztett Naplónak csak egy (1849. június 13-tól augusztus 27-ig tartó) töredéke jelent meg nyomtatásban. A többi, szintén rendkívül értékes, a szabadságharc erdélyi, majd az azt követő magyarországi történetéhez szorosan illeszkedő kézirat szöveghű kiadására alighanem

sokáig kell várunk. Paget ugyanis hiába készítette elő a Naplót megjelentetésre, és 1855-ös visszatérése után hiába próbálta kiadatni, haláláig (1892) egy sor sem jelent meg belőle.

Vajon miért nem bizakodhatunk a Napló szövegű kiadásában? Nos, a kéziratot a bukaresti Akadémiai Könyvtár 1953-ban megvásárolta. Kovács Sándor említett tanulmányában a Napló alapján kitért arra, hogy 1849-ben, amikor a magyarok Gyulafehérvárt is védtek az „oláh hordák” rajtaütésszerű támadásaitól, „Kihasznlva a viszonylagos nyugalmat, [Pagetnek – B. A.] arra is jutott ideje, hogy hazlátogasson kifosztott és tönkretett aranyosgyéresi birtokára. A pusztulás nyomai láttán nagyon elkeseredett; Cornelia Bodea szerint még tovább fokozódott a román parasztok ellen táplált sovén előítélete és dühe.”

Cornelia Bodea történésznek (1916–2010), a román akadémia tagjának ez a vélekedése rávilágít a román történészek sajátos történelemfelfogására (tisztelet a kivételnek). Vessünk egy képzeletbeli pillantást arra az epizódra, amelynek során Paget János a szabadságharc viharai közepette felkeresi aranyosgyéresi otthonát, a néhány éve elkészült kastélyát, amelyet az ellenséges románok feldúltak és kifosztottak. Vajon mit kellett volna éreznie azokkal szemben, akik ezt cselekedték? Elnéző, megbocsátó szeretetet? Cornelia Bodea szerint bizonyára valami effélet. Ilyen szemlélet láttán nem remélhetjük, hogy a Paget szabadságharc alatt szerzett személyes élményeit, benyomásait tartalmazó kortörténeti dokumentum, amely több mint hatvan éve porosodik a román könyvtár elzárt anyagai között, belátható időn belül nyomdafestéket lát.

Kovács Sándor írta a következőket:

„A bukaresti Akadémiai Könyvtár 1953-ban megvásárolt példánya a kiadásra előkészített Napló, amely a XIII. fejezettel, a 113. lappal, 1848 szeptemberével kezdődik, és a XXVII. fejezettel az 517. lapnál, a világoi fegyverletétellel ér véget. A Naplóhoz tartozik az a számozatlan, 38 oldalas függelék is, amely időrendi sorrendben ismerteti az 1849. január 1-je és szeptember 27-e között történeteket.”

A Napló fejezet- és címbeosztása szerint a tizenhetedik fejezet az er-

déli hadjáratról, illetve az Enyedet (Nagyenyed) ért román támadásról, majd az azt követő eseményekről szól. 1849. január 8-án a császáriak által fölfegyverzett több ezer román felkelő megtámadta a lényegében védtelen Nagyenyedet. Több mint hatszáz városlakót megöltek, a híres főiskolát felgyújtották, aminek következtében elpusztult a könyvtár és a kéziratár. Hozzávetőleg százhusz szekérnyi rabot hurcoltak magukkal. Rengeteg ember (sokan hálóruhában) menekült a környező erdőkbe, hogy a mínusz tizenöt fokos hidegben túlélje a mészárlást. Korábban már szó volt arról, hogy a Tordán állomásozó kis létszámú huszár- és honvédcsoport azonnal a rablógyilkos népség után eredt, ezt a történetet Jókai Mór is feldolgozta *Egy az Isten* című regényében.

A Paget Jánosról írt szinte valamennyi tanulmány és szócikk kiemeli a kiváló angol nagyenyedi helytállását. Naplójának vonatkozó része értékes adalékokkal szolgálhatna az akkori történések jobb megisme-

réséhez. Báró Kemény István tudósítását mindenesetre kiegészíthetjük Gömörly János már említett, *Tapoly-Lucskai és kükemezei Bánó Miklós ifjusága* című könyvecskéjének egyik részletével. Dobozy István alezredes, erdélyi kormánybiztos levele fontos adalék a nagyenyedi vérengzés utáni események megismeréséhez:

„Én, mint kormánybiztos felszólíttatván néhány nemeslelkű Erdélyországi, köztisztületben álló hazafiak u. m. br. Kemény István, Alsófejmegyei akkori Fő Ispány, Kendeffy Farkas, br. Wesselényi Ferentz, Pagett János, gr. Toldy Lajos, Szilvássy Miklós által, aziránt, hogy vélek együtt mennek a legszerencsétlenebb Nagyenyedi lakosok szabadítására, kezem alatt levő 40 Kressz olaszlovasokkal [úgynevezett Cress-lovasok, vagyis mellvérttel fölszerelt dragonyosok – B. A.] s 300 gyaloghonvédekkel, ezen vezérletet elvállalván, magam mellé vevén, mint segédet, Bánó Miklóst: utnak indultunk és csakhamar utólérvén a nagyenyedi foglyokat szállító és mintegy 4000 főből álló, katonai módon felfegyverzett ellenséget: azt megtámadtuk; mely alkalommal a nagy veszélyt látva az előcsapat tisztjei, éleken Alsó nevű százados, elhagyván gyalázatosan csapatjukat, a jobbszárnyat én, a balszárnyat Bánó Miklós, a középpontot Anasztári [Jókainál Anasztázi – B. A.] őrmester foglalván el, sikerült Isten különös segedelmével az ellenséget megfutamítani; midőn én látván a szerencsés fordulatot, a 120 szekerekre rakott szerencsétleneknek bátorságba vitelét eszközöltem. Bánó Miklóstra bíztam a megfutamodott ellenség üzését, amely megbízásának bajnokilag megfelelően, csak akkor hozta be Tordára a győzelmet aratott csapatot, midőn az utakat elálló vakmerő ellenség egészen széjjeloszlott.”

Paget János nem volt harcias, fegyverforgatáshoz szokott férfi, mégis részt vett a veszélyes vállalkozásban, mert kötelességének tartotta védelmezni a védteleneket. A Google keresőrendszerben található egy Pagetre emlékező cikk, amely 2013-ban, születésének 205. évfordulójára jelent meg (szerző: Cultura-MTI). Az írás tartalmazza a magyarrá vált angol életével kapcsolatos információkat, azonban úgy tűnik, mintha a cikket nem olvasta volna az, aki a címét adta. Ez ugyanis így fest: *A kalandor*

Paget János. Márpedig Paget minden volt, csak kalandor nem. A kalandorok (szerencsevadászok) azért tekeregnek a világban, hogy ügyeskedve, szélhámoskodva különféle javakra tegyenek szert, azután továbbállva újabb zsákmány után nézzenek.

Paget a szabadságharc bukása után kényszerűségből vette nyakába a világot. A világosi fegyverletételt követően családjával együtt előbb Angliában, majd Németországban, végül Franciaországban kötött ki. Nagyszerű munkásságát dicséri, hogy miután 1855-ben visszatérhetett Aranyosgyéresre, és újjáépítette a kastélyt, komoly gazdálkodásba fogott. Modern mintagazdasága révén nagy szerepet játszott a hazai szőlészet és borászat, illetve a lótenyésztés fellendítésében. Részt vett az Erdélyi Gazdasági Egylet megalapításában. Számos gazdasági tárgyú cikket írt, és magyar szakmunkákat fordított angolra. A Magyar Történelmi Társulat 1868-ban tagjai közé választotta. Kovács Sándor említett tanulmányában így emlékezett meg a haláláról:

„Paget János 1892. április 10-én »du. 2 órakor, életének 84-ik évében, néhány napig tartott tüdőgyulladás következtében bevégezte közhasznú munkás és nemes életét«. Koporsóját Aranyosgyéresről Kolozsvárra szállították, s a Házsongárdi temetőben, családi sírboltjában helyezték örök nyugalomra. Az erdélyi unitárius egyház, egyik legbuzgóbb támogatóját veszítette el benne, s a magyar haza kiváló közéleti személyt, a haladás apostolát gyászolta elvesztésekor.”

Paget tizenöt évvel túlélte egykori bajtársát, Bánó Miklóst, aki 1877-ben hunyt el. A sírja fölé állított obeliszk ma is látható a zsálmányi temetőben.